

AKİS DERGİSİ
ÖFKE VE İSYAN
(1957-1960)
2. CİLT
CEMİL KOÇAK

VakıfBank Kùltür Yayınları: 0207
Tarih: 055

AKİS DERGİSİ
ÖFKE VE İSYAN
(1957-1960)
2. CİLT
CEMİL KOÇAK

Proje Editörü
Dr. Mehmet Yılmaz Akbulut

Sayfa Uygulama
Emad Seraj Azari

Kapak Görseli
Faruk Özcan

Kitap Editörü
Aslı Esra Erdoğan

Son Okuma
Didar Aşşe Akbulut

VakıfBank Kùltür Yayınları

Büyükdere Caddesi
No: 97 – Kat 4
Şişli 34394 İstanbul
Telefon: 0 212 354 5730
www.vbky.com.tr – info@vbky.com.tr
Sertifika No: 40141

© Vakıf Pazarlama San. ve Tic. A.Ş., 2023

ISBN 978-625-6385-24-5
Takım ISBN 978-625-7447-97-3

Kitabın tüm yayın hakları VakıfBank Kùltür Yayınları'na aittir. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak sınırlı alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir elektronik veya mekanik araçla çoğaltılamaz. Eser sahiplerinin manevi ve mali hakları saklıdır.

Baskı

Turkuvaz Haberleşme ve Yay. A. Ş.
Güzeltepe Mahallesi Mareşal Fevzi Çakmak Caddesi
B Blok No: 29/1/1 Eyüpsultan İstanbul
Telefon: 0212 354 3000
Sertifika No: 46403

1. Baskı: Mart 2023

AKİS
DERGİSİ

ÖFKE VE İSYAN

(1957-1960)

2. CİLT

CEMİL KOÇAK

CEMİL KOÇAK

1956 yılında İzmir’de doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini İzmir’de tamamladıktan sonra 1978 yılında SBF BYYO’dan mezun oldu. SBF’de yüksek-lisans ve doktora eğitimine devam etti. Türkiye’de Millî Şef Dönemi (1938-1945), yazarın doktora tezidir. 1985 yılında tamamladığı Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi doktorasından sonra 1991 yılında Siyasal ve Sosyal Bilimler doçenti oldu. 2007 yılında da Sabancı Üniversitesi’nde profesörlüğe yükseltildi. 1984-1999 yılları arasında TÜBİTAK’ta çalışan yazar, halen Sabancı Üniversitesi Sanat ve Sosyal Bilimler Fakültesi’nde öğretim üyesi olarak, yakın dönem siyasi tarihimiz ile ilgili araştırmalarını sürdürmektedir.

Yazarın kitapları: *Abdülhamid’in Mirası; Türk-Alman İlişkileri (1923-1939); Umumi Müfettişlikler (1927-1952); Belgelerle Heyeti Mahsusalar; Belgelerle İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası; Geçmişiniz İtinayla Temizlenir; Tek Parti Döneminde Muhalif Sesler; Belgelerle İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası; Türkiye’de İki Partili Siyasî Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950): (İkinci Parti, İktidar ve Demokratlar, Rejim Krizi, Dönüşüm, Uzlaşma ve CHP İktidarının Sonu), (altı cilt); Recep Peker Konuşuyor: “Disiplinli Hürriyet; CHP Genel Sekreterliği (1930-1945); CHP ve Taşra (1930-1950) (Cilt: 1 Akdeniz Bölgesi); Ayın Karanlık Yüzü; Geçmiş Ayrıntıda Saklıdır; Tarihçinin Elejî; Tarihin Buğulu Aynası; Resmî Tarihe Meydan Okuyorum; Tek Parti: Cumhuriyet ve Şefler; Darbeler Tarihi; Karabekir’in Kavgası; Demokrat Parti Karşısında CHP; Tarih Büyük Harflerle Yazılmaz; İsmet İnönü ve Resmî Tarih; Madalyonun Arka Yüzü; 27 Mayıs’ın Kayıp Anayasası ve Akis Dergisi (1954-1957), (Ümit ve Hayal Kırıklığı) (Cilt: 1).*

İÇİNDEKİLER

Sunuş	7
BİRİNCİ BÖLÜM	
1957	
182-190 Numaralı Sayılar	13
İKİNCİ BÖLÜM	
1958	
191-234 Numaralı Sayılar	47
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
1959	
235-283 Numaralı Sayılar	189
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	
1960	
284-300 Numaralı Sayılar	355
BEŞİNCİ BÖLÜM	
<i>Akis</i> 'in Gözünden İnkılâplar, Din ve Laiklik, Kadımlar ve Toplum	477
Sonuç	517
Kaynakça	559
Dizin	563

SUNUŞ

Akis dergisini ele aldığım serinin ilk cildini kapsayan 1954-1957 yıllarını “*Ümit ve Hayal Kırıklığı*” alt başlığıyla incelemiştım.¹ Şimdi ikinci ciltte DP iktidarının son döneminde derginin siyasal ve ideolojik istikametini ele alacağım. Özetlemek gerekirse “*ümit ve hayal kırıklığı*” bu ciltte yerini “*öfke ve isyan*”a bırakacaktır.

Akis’in 27 Mayıs 1960 darbesine giden süreçte önemli bir ‘köşe taşı’ olduğunu söyleyebiliriz. *Akis*, darbenin temel fikriyatını oluşturmuştur. Zira DP iktidarının meşruluğunu sorgulamakta mahirdi. Özellikle son aylarda DP iktidarının artık sonuna gelindiği yolunda ısrarlı yayını göze çarpıyordu. Elbette bu süreçte etkili olan yegâne basın organı *Akis* değildi. Hiçbir konuda mübalağa etmemek gerekir. Fakat dergi, okuyucularına ‘yeni bir Türkiye tasavvuru’ sunmakta önemli bir role sahipti. 27 Mayısçılar da *Akis*’ten beslendiler. Bir bakıma dergi deniz feneri gibiydi. Yolunu bulmak isteyenlere ‘ışık saçıyor’du.

Akis, DP iktidarının ziddini temsil ediyordu. ‘Demokratlar-Halkçılar kavgası’nın taraflarından biriydi. CHP’nin resmî yayın organı olarak görülüyor ve öyle de okunuyordu. Metin Toker’in dışında bu değerlendirmeye içtenlikle karşı çıkabilecek pek de bir başka isim bulunması kolay değildi doğrusu... Elbette Toker de bu tutumunu temellendirmekte hayli zorlanmaktaydı. Ama ‘gazeteci’ olarak bunu yapmak zorundaydı da...

1957 milletvekili genel seçimi sonrasında, *Akis*’in darbeye kadar geçecek olan dönemdeki öyküsüne gelince... Bu öykünün de şimdiye kadar etraflıca yazılmamış olması hayret uyandırıcıdır. 27 Mayıs’ı anlamak için öncelikle *Akis*’i anlamak gerekir çünkü! *Akis*’in dünyası yeterince açıklanmadıkça 1960 darbesini, darbe sonrasında ve nihayet darbecileri anlamak da mümkün olamaz. Bu bakımdan *Akis*, tek başına yalnızca bir dergi incelemesi ya da tarihsel bir özne olmaksızın çok uzaktır.

Dahası da var ama... *Akis*’in Atatürkçü/Kemalist dünyası, Türkiye’de “aydın kuşaklar” arasında ana bağlantıyı oluşturmuştur da denilebilir. Unutulması ki 1950’li yıllarda ‘aydın kuşaklar’ın bir kısmı zaten Atatürk Türkiye’si’nin içinden geliyordu. Bu dönemi hatırlayamayacak kadar genç olanlar ise aynı dünya görüşü-

1. Bkz. Cemil Koçak, *Akis Dergisi (1954-1957)*, (Ümit ve Hayal Kırıklığı), (Cilt: 1), Vakıfbank Kültür Yayınları, İstanbul, 2022.

nü içselleştirmek konusunda *Akis*'ten hayli feyz almış olmalıydılar. Elbette onların dünyasını şekillendiren sadece derginin yayını değildi; olamazdı da... Fakat *Akis*, bu konuda hayli berrak bir yaklaşımı temsil ediyordu.

Bugünden bakıldığında ise *Akis*, geçmiş ve gelecek Atatürkçü kuşaklar arasında temel bağlantıyı kurabilecek bir işlev görmüştür denilebilir. Buna isterseniz Atatürkçülük, isterseniz Kemalizm, isterseniz inkılapçılık da diyebilirsiniz. Hatta *Akis*'in tanımlaması ile Şark'a karşı Batı'ya yönelmiş ve elbette laik ekseninde bir ideolojik miğfer de diyebilirsiniz. Bu miğferin içinde yer alan ideolojik temaların birbiriyle tamamen uyumlu ve bütünsellik taşıdığı elbette söylenemez(di). Fakat bütün bu söylemin bir ideolojik kaldıraç işlevi gördüğü de muhakkaktı. *Akis* okuyucusu –eğer başkaca bir kaynaktan beslenmiyorsa– dünya, Türkiye, toplum, politikaya ilişkin temel görüş açılarını kazanmaktaydı. Ve elbette bundan ötesi de vardı.

Kıyasıca; *Akis* hâlâ yaşamaktadır ve günümüzde 'aydınlar'dan pek çoğunun –farkında olsunlar ya da olmasınlar– içselleştirmiş oldukları bir dünya görüşüne aracılık etmektedir. Onun siyasal felsefesi ve siyaset pratiği, nesilden nesile bir bayrak gibi elden ele geçmekte ve üstelik bu gelenek asla sorgulanmamaktadır. Nasıl sorgulanabilir ki! Bunun için öncelikle sorgulanması gerekenin farkında olunması gerekir. Bu farkındalığın yaratılması için de öncelikle *Akis*'in otopsi masasına yatırılması gerekir. Bunun şimdiye kadar yapılmamış olması dahi tek başına siyaset geleneğimiz açısından ayrıca ele alınmayı gerektirir sanırım...

Okuyucular, ilk ciltle kıyaslandığında bu ciltte *Akis*'ten çok daha fazla alıntı yaptığının farkına varacaklardır. Bunun özel bir anlamı var: Öncelikle derginin okuyucularına neyi ve nasıl aktardığını, kelimeleri, sıfatları, anlatım/haber kurgusunu gözler önüne sermenin başkaca bir yolunu bulmak güçtür. Bu açıdan en etkili yöntemin bu olduğuna karar verdim. Okuyucular, bu suretle *Akis*'i dönem okuyucularının gözünden izleme fırsatı bulacaklardır. Derginin siyasî ve ideolojik rengi, tonu ve etki gücü, sanırım bu sayfalarda ve satırlarda kendisini belli etmektedir.

Fakat onun kadar önemli –ve belki daha da önemli– olan bir husus daha var: O da *Akis*'in DP iktidarının son dönemecinin tarihyazımını şekillendirmiş ve onu 'resmî tarih'in ayrılmaz bir parçası hâline getirmiş olmasıdır. Okuyucuların, *Akis*'i kendi sayfalarından izlerken yıllar sonra DP iktidarının öyküsünü yazacak olan 'tarihçiler'in –farkında olsunlar ya da olmasınlar– *Akis*'in 'paltosundan çıktığı'nı fark etmelerini umuyor ve bekliyorum!

Sözün kısası; *Akis*, sadece okuyucularına haftalık haberleri aktaran bir dergi değildi, aynı zamanda 1960'lı yıllardan itibaren 'resmî tarih'e bütünüyle hâkim olacak olan DP öyküsünü de kaleme almaktaydı! *Akis*, 1950'lerin ve 1960'ların tarihyazımını da hazırlıyordu. Ve neredeyse günü gününe yazıyordu. Elbette dergi bunun farkında değildi. Ancak, on yıllarca sürecek olan DP iktidarı tarihyazımının bütünsel bir temelini atmıştı!

Okuyucular, derginin sayfalarını çevirdikçe bu döneme ilişkin ‘resmî tarih’in nasıl şekillenmekte olduğunu da fark edeceklerdir. 27 Mayıs sonrasında, bu tarihyazımı –elbette CHP çevresinde– tamamen hâkim oldu. Dahası, döneme ilişkin literatürün önemli bir kısmını bir ahtapot gibi sardı. Bu tarihyazımının dışına çıkılması zorlaştı. Özellikle akademik dünyada 1950’li ve 1960’lı yılları *Akis*’in gözünden aktarmak âdetâ âdet oldu; bir gelenek oluştu; ardından bu tarihyazımı önce taş kesti ve ardından da betonlaştı. DP, bir anlamda âdetâ 1957 sonrası ile özdeşleşti.

Özetle; 27 Mayıs 1960’ın hemen öncesinin tarihyazımı *Akis*’in kalemiyle âdetâ kâğıda kazındı. Dergi, CHP’nin 27 Mayıs öncesinin ve sonrasının ‘resmî tarih’ini daha o sırada kaleme almıştı bile. Nihayet bu tarihyazımı bugüne kadar geldi. Neredeyse hiç değişmeden... Ele aldığı konular, konuların anlatımı ve kurgusu, sırası, yorumları, itham ve suçlamaları hiç değişmedi. Basitçe söylemek gerekirse *Akis*, Türkiye’de bir dönemin tarihyazımını da şekillendirdi, tayin etti ve onu hâkim kıldı. Çerçeveyi belirledi, biçimlendirdi, sıfatları yerleştirdi, olayları ve aktörleri bütün yönleriyle ve rolleriyle kaleme aldı; nihayet bu çerçeve, dönemin tarihyazımının ana omurgasını oluşturdu.

Ben de bu seride aynı zamanda dönemin tarihyazımının ana omurgasının nasıl oluştu(ruldu)ğunu okuyuculara sunmaya çalıştım. İşte bu uzun alıntıların nedeni budur.

Şimdi de darbeye giden süreçte dergiyi gözden geçirmenin sırasıdır artık...

BİRİNCİ BÖLÜM

(1957)

1957 milletvekili genel seçiminin hemen ardından derginin kapağında Adnan Menderes'in fotoğrafının olması, elbette DP'nin seçimi bir kez daha kazanmasının doğal bir sonucu sayılabilirdi.¹ Fotoğrafın altında da "adama evet, sisteme asla!" denilmişti. Bir süreden beri de derginin başyazarı olarak Metin Toker adı künyede yer almaya başlamıştı.

Derginin seçim sonucu hakkındaki yorumu ise şöyleydi: "Millet, bu kere de son yıllardaki gidişinden şikâyetçi olduğu DP'yi düşürmek için elinden geleni yapmış", fakat "bu arzusunu gerçekleştirememiş"ti. Sonuçta "DP iktidarı bir kere daha ayakta kalmış"tı. Ama burada "mühim olan ayakta kalmak değil, büyük çoğunlukça istenmemesinin acısını tatmak"tı. İktidar ayakta kalmıştı; çünkü, seçim iş birliğini yasal temelde önlemişti.² Eğer "aynı sakat gidişte ısrar ederse bir dahaki seçimlerde muhakkak ve muhakkak düşer"di. "Millet, oylarının çoğunu muhalefete vermekle icap eden ihtarı yapmış"tı. Artık "bu ihtardan sonra neyin geleceği malum"du.

Akis, seçim değerlendirmesini esas olarak iktidar-muhalefet ikilemi üzerinden yapıyordu: Bu yoruma göre, DP karşısında yer alan partilerin oy toplamına dikkat etmek gerekirdi. Bu oran, iktidara karşı olan seçmenlerin toplamını göstermekteydi çünkü... Bu yoruma göre; CMP ile HP'nin de CHP ile birlikte aynı sepette değerlendirilmesine gerek vardı. Çünkü, bütün bu partiler muhale-

1. 1957 milletvekili genel seçiminin sonucunda; DP, yaklaşık 4,5 milyon oy ve % 48,5 kadar da oy oranıyla 424 milletvekili kazanırken; CHP, yaklaşık 3,8 milyon oy ve % 41,5 kadar oy oranıyla 178 milletvekili kazanmıştı. Diğer iki "küçük" muhalefet partisinden Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP) 600.000 kadar oy almıştı ve oyların % 6,5'unu elde etmişti. Hür Parti (HP) ise, 321 bin kadar oyla % 3,5 oy oranına ulaşmıştı. Her iki partinin de milletvekili sayısı dörderdi.

Unutulmasın ki DP'nin bir önceki seçimdeki oy oranı % 58,5 kadardı ve oy sayısı da 5,3 milyondan fazlaydı. Milletvekili sayısı da 503 idi. Bu seçimde CHP % 35 kadar oy oranı ile 3,2 milyon kadar oy alabilmişti ve milletvekili sayısı yalnızca 31 idi. CMP ise, 480.000 kadar oyla oyların % 5,3'ünü elde etmişti. Sadece beş milletvekili çıkarabilmişti. Türkiye Köylü Partisi (TKP) 50.000'e yakın oy alabilmişti.

Bu rakamlara göre; DP'nin oy oranı kaybı % 10 kadardı. CHP'nin ise oy oranı % 6'dan fazla yükselmişti. CMP'nin de küçük bir ilerlemesi vardı. HP ise, ilk katıldığı seçimde önemli bir orana ulaşamamıştı.

DP, son iki seçimden sonra ilk kez % 50 oranının altına düşmüştü. Ve muhalefet partilerinin toplam oyunun gerisindeydi. Çoğunluk sistemi sonucunda Mecliste tek başına iktidar olmayı başarmıştı. Ayrıntılar için bkz. Erol Tuncer, *1954 Seçimleri*, TESAV Yayınları, Ankara, 2011 ve Erol Tuncer, *1957 Seçimleri*, TESAV Yayınları, Ankara, 2012.

2. Bkz. Cemil Koçak, *Akis Dergisi (1954-1957)*, (Cilt: 1).

AKİS

HAFTALIK AKTÜALİTE MECMUASI

Akis (2 Kasım 1957)

feti temsil ediyorlardı. Fakat diğer yandan, bu iki “küçük” muhalefet partisinin DP’den ayrılmış olduğu ve hiçbir zaman CHP ile aynı siyasi yörüngede bulunmadığı ya da böylesi bir izlenim vermekten dikkatle kaçtığı, bu değerlendirmede pek de göz önüne alınmamış gibiydi. Dergi, bir bakıma –aşağıda da görüleceği gibi– bütün muhalefetin oylarını ya da DP iktidarı karşıtı bütün oyları, “muhalefet” başlığı altında CHP’ye katmak gibi belirgin bir eğilim içindeydi. Dergiye göre; seçimin kaybedeni aslında DP idi. Sadece seçim sistemi sayesinde ayakta kalabilmişti.

Akis, seçim sisteminin sonuçlarını eleştirmeye devam ediyordu³: Az oy alanların çok milletvekili çıkarabilmesine neden olan çoğunluk sisteminin değiştirilmesi gerekecekti. “İktidardaki ekalliyet” başlığı dikkat çekiciydi; üstelik bu haberin altında “kapaktaki politikacı” tanımı daha da dikkat çekiciydi. Menderes, derginin genel yaklaşımına göre, “devlet adamı” olarak değil de “politikacı” olarak tanımlanmıştı yine!⁴

Nitekim Doğan Avcıoğlu da yine “azınlıktaki iktidar” başlığıyla yayınlanan yazısında iktidarın “seçim ustalıkları” sayesinde değişmediğini belirtiyordu. Yazar, milletvekili genel seçimi öncesinde CHP ile seçim iş birliği içine girmeyen iki partiyi –CMP ile HP’yi– “mantıklarını hislerinin emrinde kullanan iki ufak parti” olarak tanımlamayı tercih etmişti. Bu iki parti, seçim sonrasında, “zekâ ve siyasi tercih mevzuunda uzun uzun düşünmeye vakit bulabilecekler”di. Alabildikleri az sayıda oyun hiçbir değerinin olmadığını anlamış olmalıydılar.

Ama DP iktidarı da Menderes de “ezici zafer” kazanamamış olmanın nedeni üzerinde düşünmeliydi. İktidarın önünde iki yol vardı: Birincisi, “şiddet tedbirlerini artırmak...” İkincisi ise, “çoğunluğun taraftar olduğu” “rejim meselesi”ni ve enflasyonu halletmek... İlk tercih huzursuzluk demektir. İkincisi ise huzur... Yazar, enflasyon olmadan da iktisadi kalkınma olabileceğini ileri sürüyordu. Ve “kalkınma hürriyet nizamı içinde gerçekleştirilebilir”di. Aksi hâl, huzursuzluk demektir. “Şiddet tedbirlerini daha da artıran” bir iktidarın “bu yolun sonu[nun] nereye götüreceği”ni de düşünmesi lazımdı.⁵

Metin Toker de başyazısında “mahkûm edilen sistem” adını tercih etmişti. Ona göre, DP iktidarı, seçmenden aldığı ihtar üzerine, eski politikasını terk etmek zorundaydı. Hürriyet rejimi geri gelecekti. “Daha rasyonel bir iktisadi politika takip edilecek”ti. Seçimin bir başka sonucu da seçmenin “demokratik rejimi bol partiyle dejenere etmek niyetinde” olmadığına açığa çıkmasıydı. En iyi yol, Almanya’da geçerli olan seçim sistemini kabul etmektir. Bu takdirde, ne Cumhuriyetçi Millet

3. Bkz. Cemil Koçak, *Akis Dergisi (1954-1957)*, (Cilt: 1).

4. Bkz. Cemil Koçak, *Akis Dergisi (1954-1957)*, (Cilt: 1).

5. Bkz. Cemil Koçak, *Akis Dergisi (1954-1957)*, (Cilt: 1).

Partisi (CMP) ve ne de Hürriyet Partisi (HP), bu seçimde kazandıkları milletvekili sayısına ulaşabilirlerdi. Böylece “iki partili bir sisteme doğru”⁶ gidiş hızlanabilirdi. DP iktidarının bu aşamada bunu gerçekleştirmesi lazımdı.

Toker’e göre, “iktidarın başı” Adnan Menderes’in “kendisine yapılan zehirli telkinlere kulaklarını tıkayıp seçmenin gösterdiği yola sapması, rejimi selamete götürececek en emin çare”ydi. Ama iktidar “fazla ümit vermiyor”du. İktidarın seçim yorumu bunu açıkça göstermişti. Diğer yandan, “istikbale, belki çok yakın istikbale değil, ama onun biraz ötesindeki günlere ümitli bakmamak için hiçbir sebep yok”tu. “Şimdi bilhassa münevver nöbeti devrilmeli”ydi. “Münevver” de, “ne menfaate, ne korkuya” kapılmamalıydı. “Eğer muhalefet her şeye rağmen daha da fazla rey alamadıysa, asıl sebep, o büyük seçmen kütesinin münevver tarafından iyi tenvir edilmemesi”ydi. Böyle olsaydı, DP oy bakımından da milletvekili sayısında da “ekalliyet”te kalabilirdi.

Toker, bir anlamda yeniden eski tutumuna geri dönüyordu: Menderes’in ve DP iktidarının “rejim meselesi”ni çözmesini bekliyordu. Münevverlere düşen görev de yeniden hatırlatılmıştı.⁷

Dergi, bu sayısında Menderes’i mercek altına almıştı. “Menderes’in mizacı” şöyle anlatılıyordu:

“Asabi bir mizaca sahipti. Başbakan seçildiğinden beri insan takatinin çok üstünde bir mesai yaptığından zaman zaman sinir buhranlarına kapıldığı oluyordu. Durup dururken gözlerinden yaşlar boşanıyor veya ortada pek bir şey yokken kahkahalarla gülmeye başlıyordu. O zaman sesini kısmak için mendilini ağzına tıkarırdı. Son derece hassastı. Üzüntüleri de neşelenmeleri de aniden geliyor ve her iki hâlde de kolaylıkla aşırı had alıyordu.

Kendisini tanıyan herkes bir hususu teslim ederdi: Yüreği çok iyiydi. Ama bu iyi yürekli adam, vakit vakit kırıcı olmaktan kurtulamıyordu. Bütün tabiatı tezatlarla dolaydı. Âdeta anormal şekilde mahcup olduğu, bir salona, bir topluluğa girerken ne yapacağını şaşırıldığı, bir lise talebesi hâli takındığı hâlde aşırı mütecaviz hâl alabiliyor, sonra pişman olup üzülüyor, ama bir noktada yeniden sınırlarına kapılmaktan kendini alıkoyamıyordu. Bir an geliyor, her şeyi pembe, toz pembe görüyor;

6. Bkz. Cemil Koçak, *İkinci Parti, İktidar ve Demokratlar, Rejim Krizi, Dönüşüm, Uzlaşma ve CHP İktidarının Sonu*, (Türkiye’de İki Partili Siyasal Sistemin Kuruluş Yılları: 1945-1950), (6 cilt), İletişim Yayınları, İstanbul, (2010-2017).

7. Bkz. Cemil Koçak, *Akis Dergisi (1954-1957)*, (Cilt: 1).

Toker, aradan on yıl geçmeden, anılarında tam da bu tarih için şunları yazacaktır: “Türkiye’de 1960 ihtilali, 27 Ekim 1957’de başladı. O tarihte bunun farkında çok kimsenin olduğunu sanmıyorum.” Toker, DP iktidarının “nasıl devrileceği”ni de o tarihte bildiğini yazmaktadır. Sadece zamanını bilemiyordu. Kanımca 27 Mayıs sonrasında yazılan bu satırlar, o dönemin ruhsal atmosferinin izlerini taşımaktadır. Bu bakımdan önemlidir, fakat 1957 yılının sonbaharının izlerini taşımaktan da uzaktır. Aksine, derginin ve Toker’in bu sırada yazdıkları çok daha ılımlı beklentiler barındırmaktadır. Bu tesbit, Metin Toker’in geriden baktığında siyasal beklentilerini çok daha gerilere, eski tarihlere kadar taşıyabildiğine işaret etmektedir! Metin Toker, *İsmet Paşa’yla 10 Yıl (1957-1960)*, (Cilt: 2), Akis Yayınları, Ankara, 1966, s. 7.

müteakiben gözünde her şey siyah, simsiyah görünüyordu. Muazzam inişleri ve çıkışları vardı. Bu iniş ve çıkışları en iyi bilen, onları en mükemmel şekilde kullanan ise Adnan Menderes'i henüz genç bir adamken, bundan çeyrek asır evvel tanıyan Celâl Bayar'dı."

"Başbakan sıfatını aldığı günün arifesinde dahi Adnan Menderes, büyük kitleler tarafından ismi bilinen bir şahsiyet değildi."

Akis, Menderes'in yaşam öyküsüne geniş yer vermişti. Çünkü, onun öyküsü hiçbir yerde yazılmamıştı. "Esaslı bir biyografisi hiçbir yerde çıkmamış"tı. Çocukken "bir parça fazla nazlı niyazlı büyütülmüş"tü. İzmir'de "Amerikalıların idaresi"nde olan kolejde ve daha sonra da İttihat ve Terakki idadesinde eğitim görmüş; Milli Mücadele'de -Ali İhsan Sabis'in anlattığına göre- "genç ve ateşli bir münevver olarak" Kuvayımillîye'ye katılmıştı. Onun Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF)'ye katılmasının nedeni ise "kişizade bir insan" olmasıydı. "Kıymetinin bilinmemesinden münfail [gücenmiş; kırılmış; alınmış] bulunduğu" içindi.

Daha sonra Bayar'ın sayesinde CHP'ye katılmıştı ve onun CHP'de "parlamentosu, zevcesinin akrabalarının yardımıyla olmuş"tu. Nitekim Atatürk döneminin Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'ın eşi, Menderes'in kayınvalidesinin kardeşiydi. Aras, Menderes'in milletvekili olmasında Atatürk nezdinde rol oynamıştı. Meclise katıldığında Menderes "hayli toy ve tecrübesiz"di. Ama kısa zamanda da CHP'nin "demirbaş mebuslar"ı arasına katılabiliyordu. Parti müfettişliği yapmış ve idare heyetine dahi seçilmişti. CHP içinde "uzun yıllar" boyunca "sesi pek duyulmamış"tı. "Müstait [doğuştan yetenekli] ve yerini muhafaza etmesini bilen" biri olmuştu. Bakan olmak istemiş, fakat "nedense" bunu başaramamıştı. "Bunda genç politikacıların birbirlerini çekememelerinin büyük rolü olmuş"tu. "İnönü, Aydın'ın kıymet ve meziyet taşıyan milletvekilini fark edememiş"ti.

Dergi, Menderes'in Başbakanlık günlerinde günde yirmi saatini ayakta geçirmiş olduğundan söz ediyordu. Yorgundu. O âdeta Başbakanlıkta yaşıyordu. Şimdi sıra yeni hükümeti kurmaya gelmişti ve bunun için iki yol vardı: İlki, seçimden hemen sonra bu devreyi "atlatılacak muvakkat bir hükümet" kurmaktı. İkincisi ise hükümeti "munis şekilde yatıştırarak simalardan" kurmaktı. Böylece "muhalefetle anlaşarak, seçimlerin verdiği dersten faydalanılarak, gayret gösterilebilir"di. "İsmet İnönü'nün seçim kampanyası boyunca tekrarladığı şikâyetlere el atılabilir"di. "Siyasi suçların derhâl affı" söz konusu olabilirdi. Hükümlü ve tutuklu basın mensuplarının cezaevinden çıkması sağlanabilirdi. Hâkim teminatı gerçekleştirilebilir ve bütün bunların pazarlıksız yapılması mümkün olabilirdi. Bu şekilde "sınırlara sükûnet" gelirdi. Menderes, bunları yapabiliyordu ve bütün "mesele, kendisine bir yol çizmesi"ydi yalnızca... Fakat Cumhurbaşkanı Bayar'ın da Menderes üzerindeki "tesiri" gözden uzak tutulmamalıydı.

Akis, –görebildiğim kadarıyla– ilk kez Başbakan’ın “servet meselesi”ne de değinmişti: “Şimdiye kadar Menderes’in çok zengin olduğu yolunda bir hayli propaganda yapılmış”tı. Bu doğrudu. Ona “fakir denemez”di. “Denemezdi, ama bu zenginlik doğrudan doğruya Menderes’e babasından kalmış veya kendi gayretiyle kazanılmış bir zenginlik de değil”di doğrusu... Gerçi, dergiye göre, Çakırbeyli çiftliği öyle ahım şahım bir yer de sayılamazdı: Toplamda 2.600 dönümdü yalnızca... “Öyle lafı edildiği kadar büyük bir çiftlik” değildi yani. Zamanında çok büyük bir çiftlikti; fakat 1945 yılında kabul edilen toprak reformu yasasıyla birlikte Menderes ailesi, toprağın yabancıların eline geçmemesi için büyük kısmını satmıştı. Hâlihazırda çiftlikte pamuk yetiştiriliyordu. Ve “hepsi bu kadar”dı. Onun büyük bir serveti yoktu. Topu topu Ankara Kavaklıdere’de bir evi vardı. Ama bu evin onarımı yıllardan beri sürüyordu. Aslında Menderes ailesi, Çankaya’da Cumhurbaşkanlığı köşkünde misafirlerdi.

Dergi, Menderes’in son dönemdeki tutumunu değiştirmesi gerektiğinde ısrarlıydı: “Onu taklide asla yeltenmemeli”ydi. “Küçüklü büyüklü fena arkadaşlar, Menderes’i başka yola itmeye çalışacaklar”dı. Ama onun “bunlara mukavemet etmesi şart”tı. Her ne kadar “çok yakın arkadaşları” onun için vefasız diyorlarsa da o “kendisine faydası dokunan insanlara karşı daima vefalı hareket etmiş”ti. Mesela, Mükerrerem Sarol’a göstermiş olduğu vefa bunun bir örneği sayılırdı. “Her şeye ve her şeye rağmen ideal arkadaşını terk etmemiş ve onu bu seçimlerde bile seçtirmeye muvaffak olmuş”tu.

Başbakan, “çalışma hayatında daima nizam ve intizamdan hoşlandığı hâlde hususi hayatında son derece dağınık bir insan”dı. Ev ahalisi ve hizmetçileri, onun akşam çıkardığı terliğinin nerede olduğunu aramak zorunda kalıyorlardı. Menderes, “ev içinde hemen daima dağınık bir kıyafetle gezer”di. Öte yandan, “tuhaf zevkleri” de vardı: Karnıyarıkla tahin helvasını karıştırıp yerdi!

Ev hayatına “pek düşkün” sayılmazdı. Gününün çoğunu dışarıda geçirirdi. Sigara ve içkiye müptela değildi, fakat kullanırdı da... Onun içinde “bulduğu meclisler hemen daima neşeli olur”du. “Hoş fıkraları” severdi ve “kahkahalarla dinler”di. “Umumiyetle çok konuşur, az dinler”di. Onun “inandığı fikrinden caydığını görmek hemen hemen mümkün değil”di. Ve “son derece inatçı”ydı. Onun “ak dediği şey kara bile olsa karşısındakini bunun ak olduğuna inandırmaya çalışır” ve “inanır görünenlere ise bayılır”dı. Onun “en samimi dostları, bu tip insanlar arasından seçilmiş”ti.⁸

8. Bu değerlendirme ya da analiz, Menderes’in psikolojisini açıklamaya yönelik bir yaklaşımı içeriyordu. O zamana kadar da benzeri yorumlar yapılmıştı zaten... Fakat burada psikolojik bir çözümleme çabası vardı ve bu çözümleme, ilerideki yıllarda yazılanlara bir temel oluşturacaktır. Mesela, Şevket Süreyya Aydemir, *Menderes’in Dramı* adlı eserinde aynı yönde ‘psikolojik çözümler’de bulunmaktadır! Bkz. Şevket Süreyya Aydemir, *Menderes’in Dramı*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1969.

İsmet İnönü Heybeliada'da

Akis, CHP'nin seçimlerdeki performansı konusunda da hayli övücüydü: İsmet İnönü'nün neşeli ve güler yüzlü resminin altına "günün en mesut adamı" yazılmıştı! O Ankara'da "hayatından en ziyade memnun insan"dı! Seçim sonucuyla "iftihar ediyor"du. Aslında iktidar onun "hakkı"ydı ve İnönü de aynı kanıdaydı. "Millet de öyle söylemiş"ti zaten... Ve bu İnönü için "yeter"di. Seçmenin "ekseriyeti", oyunu muhalefete vermişti.

Akis olsun Toker olsun, seçimin galibinin CHP ve İnönü olduğunda ısrarlıydı. Burada "muhalefet" kelimesi ile CHP aynı anlamda ve eşdeğer kullanılmaktaydı. Böylece CHP'nin oy oranı, "muhalefet" başlığı altında DP'yi aşmış şekilde yansıtılmaktaydı. Aslında bu bir 'kelime oyunu'ndan ibaretti; fakat okuyucuları yönlendirmek konusunda başarılı olabilirdi!

Bu arada dergi, diğer iki muhalefet partisinden CMP'ye ve Bölükbaşı'na da tarizde bulunuyordu. Onların seçimde başarı beklentisi çökmüştü! Bu yanlış politika, iktidar değişikliğini de önlemişti. Eğer CHP'yi desteklemiş olsalardı, iktidar değişikliği gerçekleşecekti ki "liderlerinin basiretsizliği" bu sonucu baltalamıştı. Yapılması gereken bu partilerin liderlerinin değişmesiydi artık!

HP de hezimete uğramıştı. "İspat hakkı" tartışmalarından doğan bu parti-nin başarılı olamayacağı da anlaşılmıştı.⁹ Ayrıca, HP zamanında yanlış bir siyasi taktik uygulamıştı. Onların yapması gereken Mecliste bağımsız bir grup kurmaktı; ama siyasi parti kurmaları doğru olmamıştı. Bu tutum, DP'yi "tesanüd"e sevk etmişti. Ve bu "stratejik hata"ydı. Nitekim bu girişim "hezimet"le sonuçlanmıştı. "İspat hakkı" taraftarları, Menderes ile olan mücadelelerini ülke çapında bir parti mücadelesine çevirdikleri anda "partiyi kaybetmişler"di aslında... Onların "memlekette siyasi bir varlık hâline gelmeleri, normal şartlar içinde tamamiyle imkân dışı"ydı. HP bir hayal görmüştü sadece.

HP'nin CHP'ye yaklaşmaması da bir başka hataydı ve onların gözünde CHP, aslında "tek parti" döneminin partisiydi, ama o CHP çoktan kaybolmuştu. Yakında da "maziye karışmış olacak"tı zaten... HP, CMP ile CHP arasında kalacak ve ikisi arasında "taksim" olunacaktı. HP'nin CMP'ye katılması daha uygun olurdu. Bu mümkün olamazsa HP'nin CHP'ye katılması gerekirdi. HP için "karar saati" gelip çatmıştı! Sadece bir milletvekilini yeniden seçtirebilmiş olan bu partiye yazık olmuştu!

Aslında dergi, seçimden önceki tutumunun ve siyasi öngörüsünün doğru çıktığını vurgularken tamamen haklıydı!¹⁰

9. Bkz. Cemil Koçak, *Akis Dergisi (1954-1957)*, (Cilt: 1).

10. Bkz. Cemil Koçak, *Akis Dergisi (1954-1957)*, (Cilt: 1).